

KIBRIS'TAN ANADOLU'YA TÜRK GÖÇÜ (1878-1938)**Turk Migration from Cyprus to Anatolia (1878-1938)****Dr. Zafer ÇAKMAK*****ÖZET**

Osmanlı Devleti'nin 1878'de Kıbrıs'ı İngiltere'ye devri ile birlikte Kıbrıs'tan Anadolu'ya Türk göçü başlamıştır. Osmanlı Devleti'nin I.Dünya Savaşı sırasında Almanya'nın yanında yer alması üzerine, İngiltere hem Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmiş hem de Kıbrıs'ı ilhak ettiğini açıklamıştır. Kıbrıs'ın İngiltere tarafından ilhakı, Kıbrıs'tan Anadolu'ya göç hareketini hızlandırmıştır. Türk Kurtuluş Savaşı'ndan sonra imzalanan Lozan Antlaşması ile İngiltere'nin Kıbrıs üzerindeki hâkimiyeti Türkiye Cumhuriyeti tarafından kabul edilmiştir. Ancak Lozan Antlaşması'nın 21. Maddesi ile Kıbrıs Türklerine Türk vatandaşlığına geçerek Türkiye'ye göç etme imkânı da tanınmıştır. Lozan Antlaşması'yla Kıbrıs'tan Anadolu'ya Türk göçüne iki yıllık bir zaman sınırlaması getirmiştir. Bu sürenin dolmasından sonra da Anadolu'ya Türk göçü devam etmiştir. Kıbrıs'tan Anadolu'ya Türk göçünün devam etmesinde Kıbrıs'taki İngiliz yönetiminin Kıbrıs Türklerine karşı uygulamış olduğu baskıcı yönetim ve Türkiye'nin göçü teşvik edici politikaları etkili olmuştur. 1938 yılına kadar devam eden bu göçler, Türkiye'nin Kıbrıs'taki Türk nüfusunun daha fazla azalmaması için almış olduğu bazı tedbirler ile önemli ölçüde durdurulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs, Göç, Göçmen, İngiltere, Türkiye, Lozan Antlaşması.

ABSTRACT

With Ottoman Empire's transfer of Cyprus to British Empire in 1878, Turk migration from Cyprus to Anatolia had begun. When Ottoman Empire had declared an alliance with Germany during World War I, British Empire had both declared war to Ottoman Empire and annexed Cyprus. This annexation accelerated the migration from Cyprus to Anatolia. After Turkish War of Independence, The Republic of Turkey had accepted British dominance over the island with Treaty of Lausanne. But the same treaty's 21st sentence had given right to Turkish people on the island to migrate to Turkey. Treaty of Lausanne had limited Turkish migration to a period of two years. However, the migrations to Anatolia had continued after this period. Cyprus' British

* Fırat Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü Öğretim Üyesi.

government's repressive policies against Cyprus Turks and Turkish government's migration encouraging policies had played an effective role on the continuation of migration. These migrations, which lasted until 1938, had been mostly stopped by Turkish government's precautions to prevent Turkish population loss in Cyprus.

Key Words: Cyprus, Migration, Immigrant, England, Turkey, Treaty of Lausanne.

XVI. yüzyılda Anadolu, Suriye ve Mısır'a hâkim olan Osmanlı Devleti, Doğu Akdeniz'de de tam bir hâkimiyet kurmak için Kıbrıs'ı topraklarına katmak istemiştir. Bu amaçla, Venediklilerin elinde bulunan Kıbrıs, 1571'de Lala Mustafa Paşa komutasındaki bir ordu tarafından fethedilmiştir.¹ Fetihden sonra Lefkoşa merkez olmak üzere Kıbrıs, idarî yönden "Beylerbeyilik" statüsüne alınmıştır.²

Kıbrıs'ta hâkimiyetin sürekliliğinin sağlanması, toprağın işlenerek ekonomiye kazandırılması ve ticaretin canlandırılabilmesi için Türk nüfus yeterli değildi. Bu durumu gören Kıbrıs Beylerbeyi Sinan Paşa Sultan II. Selim'e bir mektup göndererek Kıbrıs'ın arazi, nüfus ve gelir durumu hakkında bilgiler vermiş, Venediklilerden boşalan arazinin işlenemediğini, Ada'nın kalkınması için yeterli sayıda sanatkâr bulunmadığını bildirmiştir.³ Bu mektup üzerine Sultan II. Selim, Kıbrıs'ın kalkınması, zenginleşmesi ve Kıbrıs'taki Türk nüfusun takviyesi için 22 Eylül 1572 tarihli bir hüküm ile Kıbrıs'a Türk ailelerin iskânını emretmiştir.⁴ Osmanlı Devleti, Kıbrıs'ın nüfusunu takviye etmek amacıyla daha sonraki yıllarda da Ada'ya Türk iskânını sürdürmüştür.⁵ Yürütülen bu iskân çalışmaları sırasında; öncelik kendi isteği ile göç etmek isteyenlere verilmiştir.

¹ Sir Ronald Storrs, *A Chronology of Cyprus*, Nicosia, 1930, s. 21; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 4. bs., Ankara, 1988, s. 10-14.

² *Osmanlı İdaresinde Kıbrıs (Nüfusu-Arazi Dağılımı ve Türk Vakıfları)*, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2000, s. 17-18.

³ M. Tevfik Tarkan, *Kıbrıs (Genel Çizgileriyle)*, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1975, s. 57; Bener Hakkı Hakeri, *Başlangıçtan 1878'e dek Kıbrıs Tarihi*, Ankara, 1993, s. 238; Pierre Oberling, *The Road to Bellapais: The Turkish Cypriot Exodus to Northern Cyprus*, Columbia University Press, New York, 1982, s. 5.

⁴ Cengiz Orhonlu, "Osmanlı Türklerinin Kıbrıs Adasına Yerleşmesi (1570-1580)", *Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi (14-19 Nisan 1969)*, Türk Heyeti Tebliğleri, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1971, s. 94; *Osmanlı İdaresinde Kıbrıs...*, s. 18; Halil Fikret Alasya, *Kıbrıs Tarihi ve Kıbrıs'da Türk Eserleri*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 2. bs., Ankara, 1977, s. 82-86.

⁵ İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/1, s. 14-15; B. H. Hakeri, *Başlangıçtan 1878'e dek Kıbrıs Tarihi*, s. 238-239.

Ancak bazı yörelerde halka zarar veren kişi ya da aşiretler de bu iskâna dâhil edilmiştir.⁶

Kıbrıs, fethedildikten sonra farklı idari statülere tabi olarak, 307 yıl Osmanlı hâkimiyeti altında kalmıştır.⁷ Kıbrıs'ta Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti altında kaldığı süre içerisinde uygulanan adaletli yönetim farklı unsurların huzur ve barış içerisinde bir arada yaşamalarını sağlamıştır. Ancak XIX. yüzyılın son çeyreğinde dünya siyasetinde meydana gelen olaylar, Kıbrıs'ı da etkilemiş, Ada'nın huzur ve barış ortamı bozulmuştur.

XIX. yüzyılda dünyanın en büyük sömürge imparatorluğu olan İngiltere, 1877–1878 Osmanlı–Rus Savaşı'ndan yenik çıkan Osmanlı Devleti'nin yıkılışının kaçınılmaz olduğunu görmüştür. Bu yüzden en büyük sömürgesi olan Hindistan'a giden yolun güvenliğini sağlamak için, Kıbrıs ve Mısır gibi stratejik öneme sahip Osmanlı topraklarını ele geçirme politikası takip etmeye başlamıştır.⁸ Bu amaçla İngiltere, Berlin Antlaşması imzalanmadan önce Kıbrıs ile ilgili taleplerini Osmanlı Devleti'ne bir ultimatoma şeklinde bildirmiştir. İngiltere, İstanbul'daki Büyükelçisi Henry Layard vasıtasıyla 23 Mayıs 1878'de Osmanlı Devleti'ne verdiği bu ultimatoma; Kıbrıs'ın işgal ve idaresinin kendisine verilmesini istemiştir. Kıbrıs'ın İngiltere'ye verilmemesi durumunda ise Osmanlı Devleti'nin parçalanabileceği tehdidinde bulunmuştur.⁹

İngiltere'nin bu ultimatomundan sonra, Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında 4 Haziran 1878 tarihinde bir antlaşma imzalanmıştır.¹⁰ Bu antlaşmaya göre; Rusya, Batum, Ardahan, Kars ya da adı geçen yerlerden birini elinde tutar; ileride kesin barış antlaşması ile saptanan Osmanlı Devleti'nin Asya'daki topraklarından bir kısmını daha almaya kalkışacak olursa; İngiltere, bu toprakları koruma ve savunma sözü vermiştir. İngiltere'nin bu sözü yerine getirebilmesi için Kıbrıs'ı işgal etmesine izin verilmiştir. Ancak, Kıbrıs Osmanlı hâkimiyetinde

⁶ Yusuf Halaçoğlu, “Osmanlı Döneminde Kıbrıs'ta İskân Politikası”, *Dünden Bugüne Kıbrıs Meselesi*, (Yayına Hazırlayan: Ali Ahmetbeyoğlu-Erhan Afyoncu), TATAV Yayınları, İstanbul, 2001, s. 43.

⁷ *Osmanlı İdaresinde Kıbrıs (Nüfusu-Arazi Dağılımı ve Türk Vakıfları)*, s. 19–20; İsmet Konur, *Kıbrıs Türkleri*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1938, s. 19–20.

⁸ Rifat Uçarol, *1878 Kıbrıs Sorunu ve Osmanlı-İngiliz Anlaşması (Ada'nın İngiltere'ye Devri)*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1978, s. 33; Ömer Kürkçüoğlu, *Türk İngiliz İlişkileri (1919–1926)*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1978, s. 325.

⁹ Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789–1914)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2.bs., Ankara, 1999, s. 534–535

¹⁰ Matthew Smith Anderson, *The Eastern Question, (1774–1923)*, Wiltshire, 1972, s. 209–210; R. Uçarol, *1878 Kıbrıs Sorunu...*, s. 65.

kalacak ve harcamaları aşan gelirler İngiliz hükümeti tarafından Osmanlı hükümetine teslim edilecektir.¹¹

Bu antlaşma ile Osmanlı Devleti, Kıbrıs üzerindeki idari ve hükümlanlık hakkını kayıtsız ve şartsız terk etmemiş; bu hak, Rusya'nın Batum, Kars ve Ardahan'ı iade edinceye kadar, vekâleten İngiltere'ye bırakılması hükmünü getirmiştir. Bu nedenle Kıbrıs hukuken Osmanlı Devleti'nin toprağı olmaya devam etmiştir.¹²

12 Temmuz 1878'de Amiral Lord John Hay, Kıbrıs'ı İngiltere adına teslim almıştır. Daha sonra Ada'nın ilk İngiliz yöneticisi (Yüksek Komiser) olan Sir Garnet Wolsely, 22 Temmuz'da görevine başlamıştır.¹³ İngiltere'nin Kıbrıs'ın yönetimini devralmasıyla birlikte Ada'da yüzyıllardır Türkler ve Rumlar arasında var olan nüfus dengesi de Türkler aleyhine bozulmaya başlamıştır.¹⁴ Bozulan bu dengeyi daha iyi görüp değerlendirebilmek için gerek Osmanlı Devleti'nin gerekse Ada'daki İngiliz yönetiminin yapmış olduğu nüfus sayımlarını yıllar itibarıyla incelemek yeterli olacaktır.

Osmanlı Devleti'nin 1831'de askeri amaçlı olarak yaptığı ve sadece erkeklerin sayıldığı ilk nüfus sayım sonuçlarına göre;¹⁵ Kıbrıs'ın nüfusu ile ilgili bilgiler tablolaştırılarak aşağıda verilmiştir. Bu dönemde Osmanlı Devleti, toplumsal sınıflandırmayı inançlara göre yaptığı için nüfus sayımında da etnik değil, dini yapıyı esas almıştır.

	Gayrimüslimler	Müslimler	Toplam
Nüfus	29.223	14.983	44.206
Yüzde	66.11	33.89	%100

Tablodan da anlaşılacağı gibi Ada nüfusunun 1/3'ü Türklerden oluşmaktaydı. Ada'nın İngiliz yönetimine geçtikten sonra yapılan nüfus sayımlarında Rum nüfus Türk nüfusa oranla hızlı bir şekilde artmıştır. İngiliz hâkimiyeti altına girdikten sonra Kıbrıs'a Mısır ve Malta'dan çok sayıda Rum

¹¹ Ali Fuat Türkgeldi, *Mesâil-i Mühime-i Siyasiye*, II, (Yayına Hazırlayan: Bekir Sıtkı Baykal), Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. bs., Ankara, 1987, s. 338-340; F. Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, s. 535; Şükrü S. Gürel, *Kıbrıs Tarihi (1878-1960)*, I, Kaynak Yayınları, Ankara, 1984, s. 24; Sir Harry Luke, *Cyprus Under The Turks 1571-1878*, London, 1969, s. 259-260.

¹² Nasim Zia, *Kıbrıs'ın İngiltere'ye Geçışı ve Adada Kurulan İngiliz İdaresi*, Ankara, 1975, s. 39.

¹³ Halil İbrahim Salih, *Cyprus: The Impact of Diverse Nationalism on a State*, University of Alabama Press, Alabama, 1978, s. 5; S. R. Storrs, *A Chronology of Cyprus*, s. 30.

¹⁴ Hikmet Öksüz, "Lozan'dan Sonra Kıbrıs Türklerinin Anavatana Göçleri", *Tarih ve Toplum*, 32/187, (Temmuz 1999), s. 35.

¹⁵ Kemal H. Karpat, *Ottoman Population 1830-1914*, London, 1985, s. 114.

göçmen yerleşmiştir. Bu dönemde İngiltere'nin İstanbul Büyükelçisi Henry Layard 1 Haziran 1878'de Kıbrıs'ın nüfusunu 144.000 olarak vermektedir. Ancak 1881'de Ada'da yapılan nüfus sayımına göre nüfus 186.084'tür. Bu kısa zaman içerisinde ortaya çıkan nüfus farklılığının temel sebebi; Kıbrıs'a farklı coğrafyalardan gelerek yerleşen Rum göçmenlerdir.¹⁶

Kıbrıs'ta, İngiliz yönetimi tarafından 1881'den 1938'e kadar yapılan nüfus sayımlarında elde edilen sonuçlar, tablolaştırılarak aşağıda verilmiştir.¹⁷

Yıllar	Rumlar	Türkler	Diğer Unsurlar	Toplam
1881	137.631	45.458	3.084	186.173
1891	158.585	47.926	2.775	209.286
1901	182.739	51.309	2.974	237.022
1911	214.480	46.428	3.056	263.964
1921	244.887	51.339	4.489	300.715
1931	276.572	64.245	7.142	347.959
1938	310.070	66.459	-	376.529

İngiliz işgalinden sonra Kıbrıs'taki Türk nüfusu Rum nüfusa oranla devamlı olarak bir azalma göstermiştir. 1881'de toplam 186.173'den olan Ada nüfusunun % 24.42'sini oluşturan Türkler, 1938'e gelindiğinde 376.529'a çıkan toplam Ada nüfusunun ancak %17.65'ini oluşturabilmiştir. 1881-1938 yılları arasında geçen 57 yıllık zaman zarfında Rum nüfus 172.439 kişi artmıştır. Bu da yaklaşık olarak % 125'lik bir artış oranına karşılık gelmektedir. Aynı dönemde Türk nüfus ise 21.001 kişi artmıştır. Bu artış oranı da yaklaşık % 46'dır.

Aşağıdaki tablo Türklerin, Rumların ve diğer unsurların genel nüfus içerisinde sahip oldukları yüzdeleri göstermektedir.

Yıllar	Rumlar	Türkler	Diğer Unsurlar
1881	73.93	24.42	1.65
1891	75.77	22.90	1.33
1901	77.10	21.65	1.25
1911	81.25	17.59	1.16
1921	81.44	17.07	1.49
1931	79.48	18.46	2.06
1938	82.35	17.65	-

¹⁶ Ş. S. Gürel, *Kıbrıs Tarihi (1878-1960)*, I, s. 39-40.

¹⁷ Hasan Şanlı, *Kıbrıs 1878-1924*, Ankara, 1967, s. 61; S. R. Storrs, *A Chronology of Cyprus*, s. 31-34; İ. Konur, *Kıbrıs Türkleri*, s. 25; Ş. S. Gürel, *Kıbrıs Tarihi (1878-1960)*, I, s. 41.

Kıbrıs nüfusunun Türklerin aleyhine devamlı olarak değişmesinin iki temel sebebi vardır. Bunlardan birincisi Kıbrıs'a farklı coğrafyalardan gelen Rumların Ada'daki Rum nüfusu artırması; diğeri ise farklı zaman ve sebeplerden dolayı Ada'dan Türk nüfusun göçüdür.

Kıbrıs'ın İngiltere tarafından görevlendirilen ilk Yüksek Komiseri Sir Garnet Wolsely, İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Salisbury'yi Kıbrıs'taki Türk yetkililerin görevlerinden uzaklaştırılması gerekliliğine ikna etmiştir. İngiltere'nin İstanbul'daki İngiliz Büyükelçisi Sir Henry Layard, bakanlığından aldığı talimatlar doğrultusunda harekete geçerek Türk yetkililerin görevlerinden alınmalarını sağlamıştır. Kıbrıs'ta görev yapan Türklerin yerini başlangıçta İngilizler almış, ancak daha sonra boşalan mevkilere Ermeni ve Rumlar getirilmiştir. Bu uygulamanın sebebi Rumları, İngiliz yönetimine bağlamak ve Ada'daki fiili Türk yönetimine son vermektir. İngiliz yönetiminin bu davranışı, nüfusunun oldukça önemli bir kısmı devlet hizmetinde çalışan Kıbrıs Türk toplumunu olumsuz bir şekilde etkilemiştir.¹⁸

Kıbrıs Türkleri Osmanlı hâkimiyeti döneminde; asker, memur ve emlak sahibi olarak Ada'nın yöneticisi durumundaydılar. Ancak 1878'de Ada'nın İngiltere'ye devri ile birlikte yönetici durumunda olan Kıbrıs Türkleri yönetilen durumuna düşmüşlerdir.¹⁹ Ayrıca, Kıbrıs'taki devlet kurumlarında memur olarak çalışan Türkler, görevlerinden uzaklaştırılınca, geçimlerini sağlayabilmek için ellerinde bulunan emlak ve arazileri satmak zorunda kalmışlardır. Bu durumdan yararlanan Rumlar, Kıbrıs Türklerinin emlak ve arazilerini satın alarak Ada ekonomisi üzerinde daha baskın bir konuma gelmişlerdir.²⁰ Kıbrıs'ta yaşanan bu olaylar, Kıbrıs Türklerinin Anadolu'ya göç etme düşüncesinin oluşmasında oldukça etkili olmuştur.

Kıbrıs Türklerinin Anadolu'ya göçü I.Dünya Savaşı'nın başlamasıyla hız kazanmıştır. Osmanlı Devleti'nin I.Dünya Savaşı'na Almanya'nın yanında yer

¹⁸ Salâhi R. Sonyel, "İngiliz Yönetiminde Kıbrıs Türklerinin Varlık Savaşımı (1878-1960)", *Belleten*, LIX/224, (Nisan 1995), s. 134-135.

¹⁹ H. Şanlı, *Kıbrıs 1878-1924*, s. 62; Ercüment Kuran, "Kıbrıs İdaresinin İngiltere'ye Terki", *Kıbrıs ve Türkler*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s. 77. Larnaka'nın Rum Belediye Başkanı Zenon D. Pieridis 1881 Mayıs ayında Larnaka sokaklarında atla dolaşırken, Ömer Musa adlı bir Türk'ü ayağa kalkıp kendisini selamlamadığı için kırbaçlamıştır. Bu olay Kıbrıs Türklerinin sert tepkisine sebep olmuştur. Bk., S. R. Sonyel, "İngiliz Yönetiminde...", s. 136.

²⁰ Özellikle kilise, Türklerin arazi ve emlakının alınmasını teşvik ederek; "Terazinin bir kefesine Türk'ün toprağını, öteki kefesine altını koyunuz, altın ağır gelse dahi altını verip toprağı alın. Çünkü Türkleri Ada'dan çıkarmanın tek yolu budur" şeklinde telkinlerde bulunuyordu. Bk., H. Şanlı, *Kıbrıs 1878-1924*, s. 62.

olarak girmesi üzerine, İngiltere, 5 Kasım 1914'de bir Kraliyet Buyruğu yayımlayarak Kıbrıs'ı tek taraflı olarak ilhak ettiğini ilan etmiştir. Osmanlı Devleti ise bu ilhakı sadece protesto etmekle yetinmiştir.²¹ İngiltere'nin Kıbrıs'ı ilhakından sonra Ada'daki Türkler için sıkıntılı bir dönem başlamıştır. İngilizler, Ada'da yaşayan Türklerle kuşkuyla bakmış,²² savaş süresince Kıbrıs Türklerine yoğun bir baskı uygulamıştır. Kıbrıs'taki İngiliz yöneticileri, savaşın başlangıcında Kıbrıs Türklerinin Anadolu'ya göç etmelerine izin vermişlerdir. Ancak göç etmek isteyenlerin Ada'daki emlak ve arazilerinden vazgeçtiklerine dair imzalı bir belge vermelerini şart koşmuşlardır. Bu zorunluluk, göç etmek düşüncesinde olan Türkler üzerinde caydırıcı bir etki yapmıştır. İngilizler, bu durumu yerel hükümete şikâyet eden sekiz kişiden oluşan bir heyeti tutuklayarak Malta'ya sevk etmişlerdir.²³

Bütün bunların yanı sıra Kıbrıs'taki İngiliz yönetimi, 4 Mart 1915'te The Cyprus Gazette'de* yayımladığı bir ilan ile Kıbrıs'taki bütün Osmanlı uyruklarının 4 Kasım 1914 tarihinden itibaren İngiliz uyruğuna geçtiklerini açıklamıştır. Ayrıca Ada'da yaşayan ve Osmanlı uyruğunu korumak isteyenlerin bir ay içerisinde İngiliz Yüksek Komiseri'ne kişisel olarak bildirmelerini ve o tarihten sonra iki ay içerisinde Kıbrıs'tan ayrılmaları gerektiğini; aksi takdirde, İngiliz uyruğu olarak sayılacaklarını açıklamıştır.²⁴ İngiltere'nin Kıbrıs'ı ilhak etmesi ile ortaya çıkan bu yeni durum karşısında, İngiliz uyruğu olmak istemeyen binlerce Türk, Kıbrıs'tan ayrılarak Anadolu'ya göç etmiştir.²⁵ Böylece Kıbrıs'ta 1878'de Türkler aleyhine bozulmaya başlayan nüfus dengesi, 1914'te artarak devam etmiş, Kıbrıs'taki Türk nüfus Rum nüfusa oranla daha da azalmıştır.

İngiltere'nin Kıbrıs'ı ilhak kararı, Kıbrıs Türkleri için yeni bir dönemin başlangıcını oluşturmuştur. İngiltere'nin Kıbrıs'ı ilhakı, Kıbrıs Türkleri tarafından beklenmedik bir olay değildi. Bu yüzden İngiltere'nin Kıbrıs'ı ilhak kararı Kıbrıs Türklerini çok fazla endişelendirmemiştir. Kıbrıs Türklerini asıl

²¹Ercüment Kuran, "Türk-Yunan ilişkileri Çerçevesinde Kıbrıs Sorunu (1923-1939)", *Kıbrıs'ın Dünü-Bugünü Uluslararası Sempozyumu*, Gazi Mağusa (28 Ekim-2 Kasım 1991), Ankara, 1993, s. 245; M. S. Anderson, *The Eastern Qestion, (1774-1923)*, s. 314.

²²H. Öksüz, "Lozan'dan Sonra Kıbrıs Türklerinin Anavatana Göçleri", s. 36.

²³Sabahattin Özel, "Birinci Dünya ve Milli Kurtuluş Savaşları ile Sonrasında Kıbrıs Türklerinin Genel Durumu", *Dünden Bugüne Kıbrıs Meselesi*, (Yayına Hazırlayan: Ali Ahmetbeyoğlu-Erhan Afyoncu), TATAV Yayınları, İstanbul, 2001, s. 161.

* Kıbrıs Hükümeti'nin resmi yayın organı.

²⁴H. Şanlı, *Kıbrıs 1878-1924*, s. 26-29; S. R. Sonyel, "İngiliz Yönetiminde...", s. 167; Şükrü Torun, *Türkiye, İngiltere ve Yunanistan Arasında Kıbrıs'ın Politik Durumu*, İstanbul, 1956, s. 44-45.

²⁵Vehbi Zeki Serter, *Kıbrıs Türk Mücadele Tarihi*, I, Lefkoşa, 1975, s. 35 ; H. Şanlı, *Kıbrıs 1878-1924*, s. 28; *Osmanlı İdaresinde Kıbrıs...*, s. 28.

endişeleri, ilhak kararının Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanması için atılmış bir adım olma ihtimalidir.²⁶ Nitekim I.Dünya Savaşı sırasında meydana gelen olaylar Kıbrıs Türklerinin bu endişelerinde ne kadar haklı olduklarını göstermiştir. İngiltere, kendi safında savaşa katılması koşuluyla 17 Ekim 1915'te Kıbrıs'ı Yunanistan'a vermeyi teklif etmiştir.²⁷ Ancak bu teklif, Alman yanlısı olan Yunan Kralı Konstantin ve iktidardaki Zaimis hükümeti tarafından kabul edilmemiştir.²⁸

Osmanlı Devleti I.Dünya Savaşı'ndan yenik çıkınca İtilaf Devletleri ile 10 Ağustos 1920 tarihinde Sevr Antlaşması'nı imzalanmıştır. Bu antlaşma ile Kıbrıs'ın İngiltere tarafından ilhakı, Osmanlı Devleti tarafından kabul edilmiştir.²⁹ Ancak Türk Milleti, Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde başlattığı Kurtuluş Savaşı ile Sevr Antlaşması'nın uygulanmasına fırsat vermemiştir. Kurtuluş Savaşı'nın Türk Milletinin zaferi ile sonuçlanmasından sonra; İtilaf Devletleri ile Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti arasında yeni bir antlaşmanın imzalanması için görüşmeler yapılmıştır. Taraflar arasında yapılan bu görüşmelerden sonra 23 Temmuz 1923'te Lozan Antlaşması imzalanmıştır.

Lozan Antlaşması'nın Kıbrıs ile ilgili olan 16, 20 ve 21. Maddeleri şöyledir:

“Madde 16– Türkiye işbu Antlaşmada belirlenen sınırları dışındaki tüm topraklar ile bu topraklardan olup yine bu Antlaşma ile üzerinde kendi egemenlik hakkı tanınmış bulunanlar dışındaki Adalarda -ki bu toprak ve Adaların geleceği ilgililerce saptanmış ya da saptanacaktır- her ne nitelikte olursa olsun, sahip olduğu tüm hak ve senetlerden vazgeçtiğini açıklar.

İşbu maddenin hükümleri komşuluk nedeniyle Türkiye ile ortak sınırı bulunan ülkeler arasında kararlaştırılmış ya da kararlaştırılacak olan özel hükümleri bozamaz.

Madde 20– Türkiye, Britanya Hükümetince Kıbrıs'ın 5 Kasım 1914'te açıklanan ilhakını tanıdığını bildirir.

²⁶ Ş. S. Gürel, *Kıbrıs Tarihi (1878–1960)*, I, s. 66–67.

²⁷ Zenon Stavrinides, *The Cyprus Conflict: National Identity and Statehood*, Wakefield, 1976, s. 18; S. R. Storrs, *A Chronology of Cyprus*, s. 34; Sir George Hill, *A History of Cyprus*, IV, Cambridge University Press, Cambridge, 1952, s. 523; William Mallinson, *Cyprus: A Modern History*, I.B. Tauris, London-New York, 2005, s. 11.

²⁸ M. Murat Hatipoğlu, *Yunanistan'daki Gelişmelerin Işığında Türk-Yunan İlişkilerinin 101 Yılı (1821–1922)*, Ankara, 1988, s. 64–65; Ahmet Gazioğlu, “Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kıbrıs”, *Türkler*, (Editör: Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), 19, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 922.

²⁹ H. Şanlı, *Kıbrıs 1878–1924*, s. 29.

Madde 21– 5 Kasım 1914 tarihinde Kıbrıs Adası'nda yerleşmiş olan Türk uyrukları, yerel yasanın belirlediği koşullara göre; İngiltere uyrukluğuna geçecek ve böylece Türk uyrukluğunu yitireceklerdir. Bununla birlikte bu Türkler, isterlerse, bu Antlaşma'nın yürürlüğe konulmasından başlayarak iki yıllık bir süre içinde, Türk uyrukluğunu seçebileceklerdir. Bu durumda, seçme haklarını kullandıkları günü izleyen on iki ay içinde Kıbrıs Adası'ndan ayrılmak zorunda kalacaklardır.

İşbu antlaşmanın yürürlüğe giriş tarihinde Kıbrıs Adası'nda yerleşmiş bulunup da, yerel yasanın belirlediği koşullara uyularak yapılan istem üzerine, o gün İngiltere uyrukluğunu edinmiş ya da edinmek üzere bulunmuş olan Türk uyrukları da bu nedenle Türk uyrukluğunu yitireceklerdir.

Şurası da kararlaştırılmıştır ki, Kıbrıs Hükümeti, Türkiye Hükümeti'nin izni olmaksızın Türk uyrukluğundan başka bir uyrukluğuna edinmiş olan kimselere İngiltere uyrukluğuna tanımayı reddetmek yetkisine sahip olacaktır.”³⁰

Türkiye, Lozan Antlaşması'yla 5 Kasım 1914'de İngiltere'nin Kıbrıs'ı ilhak kararını tanımıştır.³¹ Bu antlaşma ile Türkiye, Kıbrıs üzerindeki bütün hukuki haklarını kaybetmiş, Ada İngiltere'nin toprağı haline gelmiştir.³²

Kıbrıs'ın kesin statüsünü belirleyen Lozan Antlaşması, İngiliz Parlamentosu tarafından 6 Ağustos 1924'te onaylanmıştır. Lozan Antlaşması'nın onaylanmasının ardından İngiltere Kralı V. George, 10 Mart 1925'te Kıbrıs'ın statüsünde bir değişiklik yaparak Kıbrıs'ı İngiliz Taç Kolonisi (Crown Colony) ilân eden Kraliyet Beratı'nı imzalamıştır. Bu beratla birlikte Ada'daki en yüksek İngiliz yöneticisi artık yüksek komiser olarak değil, vali olarak anılmaya başlanmıştır.³³

Lozan Antlaşması'nın imzalanmasından sonra Kıbrıs Türkleri, Antlaşma'nın kendilerine tanıdığı seçme hakkını kullanarak Türkiye'ye göç

³⁰ Seha L. Meray, *Lozan Barış Konferansı/ Tutanaklar Belgeler*, II/II, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1972, s.128; İsmail, Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları (1920–1945)*, I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 3. bs., Ankara, 2000, s. 99–100; H. Şanlı, *Kıbrıs 1878–1924*, s. 30–33; H. F. Alaysa, *Kıbrıs Tarihi ve Kıbrıs'da Türk Eserleri*, s. 116.

³¹ Costas P. Kyrris, *History of Cyprus: With an Introduction to the Geography of Cyprus*, Nicosia, 1985, s. 331; Nihat Erim, *Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs*, Ajans-Türk Matbaacılık, Ankara, 1975, s. 2.

³² Süleyman Kocabaş, *Tarihte ve Günümüzde Türk-Yunan Mücadelesi*, Vatan Yayınları, İstanbul, 1988, s. 164.

³³ S. R. Sonyel, “İngiliz Yönetiminde...”, s. 175; Ahmet C. Gazioğlu, *Enosis Çemberinde Türkler*, Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi (CYREP), 2. bs., Lefkoşa, 2000, s. 193; Philip Newman, *A Short History of Cyprus*, Longmans, Green & Co., London, 1953, s. 209.

etmeye başlamışlardır.³⁴ Bu göç, bazen bir kişinin, bazen de bütün bir köyün göçü şeklinde gerçekleşmiştir.³⁵

1923'te başlayan bu göç, 1938'e kadar yoğun bir şekilde devam etmiştir.³⁶ Bu süre içinde Kıbrıs'tan Türkiye'ye göç eden Türklerin sayısı ile ilgili farklı rakamlar ileri sürülmektedir. Bugün Anadolu'nun güney kıyılarında Silifke, Anamur, Alanya ve Antalya bölgelerinde önemli bir nüfusu oluşturan Kıbrıs Türklerinin varlığı bu göçün bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.³⁷

Kıbrıs Türklerinin Anadolu'ya yapmış olduğu göçün sebeplerini maddeler halinde ele alacak olursak:

- 1—Türkiye'de daha güvenli ve istikrarlı bir hayat yaşama isteği,
- 2—İngiltere'nin boyunduruğu altında yaşamaktan duydukları eziklikten kurtulmak ve çocuklarına daha iyi bir gelecek hazırlayabilme düşüncesi,
- 3— Doğal afetler, kuraklık ve arazi darlığı,
- 4— Türkiye'ye karşı besledikleri sevgi,
- 5— Bazı Türklerin ekonomik alanda sürekli olarak artan Rum hâkimiyeti karşısında tutunamamaları,
- 6—Kıbrıs'ta yüksek öğrenim kurumlarının olmaması dolayısıyla orta öğrenimini bitiren Türk gençlerinin büyük bir çoğunluğunun yüksek öğrenimlerini Türkiye'de yapmak istemeleri.³⁸

³⁴ Sabahattin İsmail, *İngiliz Yönetiminde Türk-Rum İlişkileri ve İlk Türk-Rum Kavgaları*, Kıbrıs Türk Mücahitler Derneği Yayını, Lefkoşa, 1997, s. 264.

³⁵ S. R. Sonyel, "İngiliz Yönetiminde...", s. 175.

³⁶ E. Kuran, "Türk-Yunan ilişkileri...", s. 245.

³⁷ H. F. Alaysa, *Kıbrıs Tarihi ve Kıbrıs'da Türk Eserleri*, s. 136.

³⁸ H. Öksüz, "Lozan'dan Sonra Kıbrıs Türklerinin Anavatana Göçleri", s. 36; A. C. Gazioğlu, *Enosis Çemberinde Türkler*, s. 192; H. Şanlı, *Kıbrıs 1878-1924*, s. 63. S. R. Sonyel, "İngiliz Yönetiminde...", s. 175; H. Şanlı, *Kıbrıs 1878-1924*, s. 63; H. F. Alaysa, *Kıbrıs Tarihi ve Kıbrıs'da Türk Eserleri*, s. 136. Üniversite eğitimini ücretsiz yapabilmek için Türk vatandaşı olmaları zorunlu olduğundan Kıbrıslı gençler Türk vatandaşı olmuşlar ve bunlar Türkiye'de kalarak, çeşitli alanlarda çalışmaya başlamışlar, daha sonra da büyük bir çoğunluğu evlenerek Türkiye'ye yerleşmişlerdir. Kıbrıslı lise mezunu Türk gençlerinden 1932 yılında 35—40, 1933 yılında 50—60'ı Türkiye'ye gelmiş ve muhtelif üniversitelere yerleştirilmiştir. Kıbrıslı öğrencilerin Türkiye'deki okullara yerleştirilmesinde Hükümet ve okul idareleri büyük yardım ve kolaylık göstermişlerdir. 1933 yılında, Kıbrıs'tan gelen hemşerilerinin okullara daha kolay yerleşmelerini sağlamak için, İstanbul'da Kıbrıslı öğrencileri tarafından "Kıbrıslı Türk Talebe Cemiyeti" adı altında bir cemiyet de kurulmuştur. Bk., İ. Konur, *Kıbrıs Türkleri*, s. 26—27.

Lozan Antlaşması'ndan sonra Türkiye tarafından Kıbrıs'ın geleceği hakkında yeni stratejiler ve politikalar geliştirilmeye başlanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu ve ilk cumhurbaşkanı olan Mustafa Kemal Atatürk, Kıbrıs ile ilgili olarak iki aşamalı bir politika takip etmiştir. Bu politikanın birinci aşaması; Kıbrıs'taki İngiliz hâkimiyetinin sürmesini desteklemektir. Çünkü Kıbrıs'ta İngiliz hâkimiyetinin sürmesi Türkiye'nin güvenliğini garanti altına alacak aynı zamanda Kıbrıs Türklerini Rumların enosis isteklerine karşı koruması olacaktır. Atatürk'ün takip ettiği bu politikanın ikinci aşaması ise, Kıbrıs Türklerinin anavatana göçünün teşvik edilmesidir.³⁹

Kıbrıs'tan Anadolu'ya Türkiye tarafından da teşvik edilen Türk göçünün düzenli bir şekilde yapılabilmesi için 10 Temmuz 1925'te Ada'da Türk Konsolosluğu açılmış; ilk konsolos olarak da Ali Asaf Güvenir atanmıştır.⁴⁰ Türkiye'nin bu göçü teşvik etmesinin sebebi; Lozan'da öngörülen "Mübadele Sözleşmesi" gereği İstanbul hariç Anadolu'da yaşamakta olan Rumların Yunanistan'a gönderilecek olmaları ve yeni Türk Devleti'nin homojen bir yapıya sahip olabilmesi için Türk nüfusa ihtiyaç duymasıdır.⁴¹ Ayrıca, Mussolini'nin liderliğini yaptığı İtalya'nın Antalya yöresine İtalyan göçmenler yerleştirmeyi tasarladığına dair söylentilerin yayılması da etkili olmuştur.⁴²

Kıbrıs'tan Türkiye'ye en büyük göçmen akışı 6 Ağustos 1924–6 Ağustos 1926 tarihleri arasında yaşanmıştır. Bu tarihler arasında yoğun bir göçün

³⁹ Atatürk ayrıca, İngiltere ile ilişkilerin geliştirilmesi ile birlikte Kıbrıs'ta kümelenmeye başlayan cumhuriyet karşıtı unsurların faaliyetleri takip etmeyi düşünmüştür. Bu yüzden Türkiye, Kıbrıs'ta Atatürk inkılaplarının benimsenmesi için çalışmalar başlatmış, Kıbrıs Türklerine eğitim ve sağlık alanındaki ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla çeşitli yardımlarda bulunmuştur. Bk., James Allen McHenry, *The Uneasy Partnership on Cyprus, 1919-1939: The Political and Diplomatic Interaction Between Great Britain, Turkey and The Turkish Cypriot Community*, Ph.D. Dissertation, University of Kansas, 1981, s. 157.

⁴⁰ J. A. McHenry, *The Uneasy Partnership on Cyprus...*s. 163. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra Kıbrıs Türkleri için önemli bir odak durumuna gelen, Ada'daki Türk Konsolosluğu, bazı kesintilere karşın bu durumunu korumuştur. 1927 Temmuz'undan sonra bir yıl kapalı kalarak 1928 yazında yeniden açılmıştır. Türk konsolosluğu Kemalist hareketin Ada'da güçlenmesinde önemli bir rolü oynamıştır. Cumhuriyetin kurulmasından sonra Kıbrıslı Türkler, her yıl 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı'nı Türk Konsolosu ile birlikte kutlamayı sürdürmüşlerdir. 1927 Temmuz'unda konsolosluğun bir yıl için Türkiye tarafından kapatılması, Kıbrıs Türk kamuoyunu derinden üzmüştür. Özellikle 1930'ların ortalarında Kıbrıs Türk Konsolosu'nun faaliyetlerinden ve varlığından Ada'daki İngiliz yönetimini tedirgin etmiştir. Bk., Ş. S. Gürel, *Kıbrıs Tarihi (1878-1960)*, I, s. 186.

⁴¹ H. Öksüz, "Lozan'dan Sonra Kıbrıs Türklerinin Anavatana Göçleri", s. 36.

⁴² Özellikle mübadele sonrası, Batı ve Güney Anadolu'nun sahil şeridinde yer alan bölgelerde nüfus yoğunluğu oldukça düşmüştü. Bu durum, İtalyan yarımadasındaki nüfus yoğunluğunu azaltmak isteyen Mussolini'nin dikkatini Anadolu üzerine çekmiştir. Bk., E. Kuran, "Türk-Yunan ilişkileri...", s. 246.

yaşanmasının sebebi ise Lozan Antlaşması'nın şartları gereği Kıbrıs Türklerine Türk vatandaşlığını seçmek için tanınan sürenin 6 Ağustos 1926 tarihinde dolmasıdır. Bu zaman zarfında Ada'dan kaç Türk'ün ayrıldığını tam olarak belirlemek oldukça güçtür. Bu konuyla ilgili en sağlam bilgiler, Kıbrıs Türk Konsolosluluğu'nun İngiliz yetkililere verdiği bilgilerdir. Kıbrıs Türk Konsolosluluğu'nun verdiği bilgilere göre, 9.227 Kıbrıs Türk'ünü kapsayan 3.813 mürur tezkeresi (Emergency Pass) ve 83 kişiyi kapsayan 66 pasaport verilmiştir. Ayrıca Türk Konsolos, daha sonra İngiliz yetkililerle yaptığı görüşmelerde; Lozan Antlaşması ile belirlenen süre zarfında, Kıbrıs Türklerinden 9.327 kişinin Türk vatandaşlığını seçtiği ifade edilmiştir.⁴³ Ancak, Türk vatandaşlığını 9.327 kişi seçmiş olmasına rağmen, Kıbrıs'taki İngiliz yetkililerin Londra'ya gönderdikleri 1928 tarihli Kıbrıs raporunda, Ada'dan ayrılarak Türkiye'ye göç eden Kıbrıslı Türklerin yaklaşık 5.000 kişi olduğu belirtilmiştir.⁴⁴

Türk vatandaşlığına geçtiği halde Kıbrıs'tan ayrılmayan Türklere karşı İngiltere Dışişleri Bakanlığı yetkilileri olumsuz bir tavır sergilemişlerdir. Dışişleri Bakanlığı müsteşarı olan James Morgan, Ada'dan ayrılmayan söz konusu Türklerin Kıbrıs'ı terk etmelerinin yasal bir zorunluluk olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, Kıbrıs Hükümeti'nin Türk vatandaşlığına geçen Kıbrıs Türklerini Ada'dan ayrılmaya zorlayıcı politikalar takip etmesi gerektiğini ileri sürmüştür. İngiliz devlet adamlarının bu düşünceleri Ada'daki Kıbrıs Hükümeti'ni harekete geçirerek, Türk vatandaşlığına geçen ancak Kıbrıs'tan ayrılmayan Kıbrıs Türkleri ile ilgili olarak, 2 Eylül 1927'de The Cyprus Gazette'de özel bir ilan yayımlamışlardır. Bu ilanda; Lozan Antlaşması şartları gereğince Türk vatandaşlığını seçen kişilerin on iki aylık seçim süresi zarfında Kıbrıs'ı terk etseler de etmeseler de Türk uyruklu sayılacakları; Kıbrıs'ı henüz terk etmemiş olanların Türk mürur tezkerelerinin iadesi için Sömürgeler Bakanlığı Bürosu'na başvurmaları istenmiştir.⁴⁵

Kıbrıs'taki İngiliz yönetimi, Türk vatandaşlığına geçen Türklere Ada'dan ayrılmaları yönünde baskı yaparken; Türk vatandaşlığına geçerek Ada'dan ayrılan Kıbrıslı Türkler, Türkiye'de iskân etmeye başlamışlardır. Kıbrıslı Türklerden Konya'ya kadar gelerek iskân etmek isteyenler olmuştur. Konya İmar

⁴³ J.A. McHenry, *The Uneasy Partnership on Cyprus...*, s. 161. Ancak, Türk vatandaşlığına geçen Kıbrıs Türklerinden önemli bir kısmı Ada'dan ayrılmamıştır. Ayrıca Türk vatandaşlığına geçip Anadolu'ya göç eden Kıbrıs Türklerinden, tekrar Ada'ya geri dönenler de olmuştur. Bk. Mehmet Demiryürek, "Lozan Sonrası Kıbrıs'tan Türkiye'ye Göç (1923-1926)", *Toplumsal Tarih*, 115, (Temmuz 2003), s. 93.

⁴⁴ G.S. Georghallides, *A Political and Administrative History of Cyprus, 1918-1926*, Cyprus Research Centre, Nicosia, 1979, s. 419-420.

⁴⁵ J.A. McHenry, *The Uneasy Partnership on Cyprus...*, s. 167.

ve İskân Müdürlüğü yetkilileri, beklemedikleri bu durum karşısında; bağlı buldukları Mübadele, İmar ve İskân Bakanlığı'ndan görüş istemişlerdir. Çünkü Kıbrıs Türkleri Lozan'da öngörülen "Mübadele Sözleşmesi"ne tabi olmadıkları için bunlara karşı uygulanacak yasal uygulamalar konusu da henüz açıklığa kavuşturulmamıştı. Ayrıca, 8 Kasım 1923 tarihli Mübadele, İmar ve İskân kanununda açık bir kayıt da yoktu. Bu yüzden Mübadele, İmar ve İskân Bakanlığı hem Kıbrıs göçmenlerinin mağduriyetlerini gidermek hem de bu şekilde ülkeye sığınanlara nasıl davranılacağına ilişkin talimat almak için konuyu Bakanlar Kurulu'nun gündemine getirmiştir. Bakanlar Kurulu, 2 Aralık 1924 tarihinde yaptığı toplantıda; 1188 Numaralı Kararname ile Kıbrıs Türklerine karşı "mülteciler hakkında yürürlükte olan talimatnameye uygun" hareket edilmesini kararlaştırmıştır.⁴⁶

1188 Numaralı Kararname, Anadolu'ya göç eden Kıbrıs Türklerine uygulanacak yasal uygulamaları netleştirmişse de Kıbrıs Türklerinin yaşadığı sorunlara tam anlamıyla bir çözüm getirmemiştir. Bu yüzden Kıbrıs Türkleri, Türkiye'ye göç etmeleri halinde yaşayacakları muhtemel sorunlara çare bulunması için Türkiye Cumhuriyeti'nin ilgili makamlarından bazı taleplerde bulunmuşlardır. Kıbrıs Türklerinin bu taleplerini, Magosa Kaleburnu Rüştüyesi Baş Muallimi Ahmed Celâl'in 15 Kasım 1925 tarihinde Başbakan İsmet Paşa(İnönü)'ya yazmış olduğu mektupta görmek mümkündür. Ahmed Celâl mektubunda; Lozan Antlaşması ile Kıbrıs Türklerinin anavatana göçlerine imkân sağlanmasını sevinçle karşıladıklarını, bu vesileyle Kıbrıs Türklerinin büyük çoğunluğunun göçe hazırlandıklarını belirtmektedir. Ahmed Celâl, göç etme arzusunda olanların konsolosluğa başvurduklarını ancak, göçmenleri Türkiye'nin ne şekilde ve hangi şartlarda kabul edeceğine dair açık bir cevap alamadıklarını, bu yüzden zor durumda olduklarını da ifade etmektedir. Hükümetten para yardımı talep etmediklerini, sadece terk edilmiş emlakten mesken ve yeterli miktarda arazi istediklerini, şayet yeterli miktarda arazi yok ise tarım yapmaya müsait ormanlardan tarla açmalarına müsaade edilmesini istemektedir. Ahmed Celâl mektubunda, terk edilmiş arazinin bedava verilmesi mümkün değil ise arazi bedelini uzun vade ve taksitle ödeyebileceklerini de belirtmektedir.⁴⁷

Kıbrıs Türklerinin bu taleplerini karşılamak ve yaşadıkları sorunları ortadan kaldırmak amacıyla 2 Aralık 1924 tarih ve 1188 Numaralı Kararname'ye ek olarak 7 Aralık 1925 tarihli 2871 Numaralı Kararname, Bakanlar Kurulu'nda;

⁴⁶ *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)*, Fon Kodu: 030.18.01.01, Yer No: 012.58.18, 2.12.1924 tarih ve 1188 numaralı kararname; H. Öksüz, "Lozan'dan Sonra Kıbrıs Türklerinin Anavatana Göçleri", s. 36.

⁴⁷ H. Öksüz, "Lozan'dan Sonra Kıbrıs Türklerinin Anavatana Göçleri", s. 37.

“Lozan Ahidnâmesi'nin birinci 'araziye müteallik ahkâm' faslının yirmi birinci maddesi mucibince verilen hakk-ı hıyardan(seçme hakkı) istifade ederek Türkiye'ye hicret etmek isteyen ve harekete müheyya buldukları anlaşılan ve 20.000 nüfus tahmin olunan Kıbrıs Müslümanlarının, sevk ve iskân masrafları kendilerine aid olmak üzere, mülteciler hakkındaki talimatnameye tevfikân merbut cetvelde muharrer mıntikalarda iskânları ve bunlardan bihakkın muhtac-ı muavenet olanların da imkân bulunduğu takdirde ve hükümet için hiç bir kaydı tazammun etmemek ve mesakinin derecesine göre bir veya yekdiğerine münasebet-i sıhriyeleri bulunan bir kaç akrabaya tahsis edilmek şartıyla birer hane ve kâfi miktarda arazi verilmek suretiyle iskânları tevzi talimatnamesi mucibince hükümet emrindeki araziden ma'ada arazi-i milliye, haliye, mahlule ve mevkufeden tedeyyün sureti ile arazi itası...”⁴⁸ şeklinde bir kararname çıkarılmıştır. Bu kararname Kıbrıs'tan Türkiye'ye göç edip etmeme konusunda tereddütte kalanları önemli ölçüde rahatlatmıştır. Kararnamede adı geçen cetvele göre Kıbrıs Türklerinin iskânı için tespit edilen vilayetler ve yerleştirilecek nüfus şu şekildedir:⁴⁹

İskân İçin Uygun Görülen Vilayet ve Nüfus	
Vilayet	Nüfus
Kozan	3.000
Muğla	3.000
Cebel-i Bereket (Osmaniye)	3.000
Adana	3.000
Silifke	3.000
Antalya	3.000
Mersin	2.000

İçişleri Bakanlığı, Bakanlar Kurulu'nun kararnamesiyle belirlenen vilayetlerin dışında Ankara,⁵⁰ İzmir,⁵¹ Bursa,⁵² Konya⁵³ ve Muğla⁵⁴ gibi bazı

⁴⁸ BCA, Fon Kodu: 030.18.01.01, Yer No: 016.77.6, 7.12.1925 tarih ve 2871 numaralı kararname; A. Suat Bilge, *Le Conflit de Chypre et Les Cypriotes Turcs*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1961, s. 5.

⁴⁹ Naci Kökdemir, *Kıbrıs*, İstiklâl Matbaası, Ankara, 1956, s. 136-137; H. Öksüz, “Lozan'dan Sonra Kıbrıs Türklerinin Anavatana Göçleri”, s. 37.

⁵⁰ BCA, Fon Kodu: 272.0.0.12, Yer No: 51.112.15

⁵¹ BCA, Fon Kodu: 272.0.0.12, Yer No: 55.139.30.

⁵² BCA, Fon Kodu: 272.0.0.12, Yer No: 50.108.5.

⁵³ BCA, Fon Kodu: 272.0.0.12, Yer No: 43.63.8.

⁵⁴ BCA, Fon Kodu: 272.0.0.14, Yer No: 77.40.19.

vilayetlere de Kıbrıslı göçmenleri iskân etmiştir. Ayrıca Kıbrıs göçmenlerinden Türkiye'deki akrabalarının yanına yerleşmek isteyenlere de izin verilmiştir.⁵⁵

Türkiye'ye göç etmek isteyen Kıbrıslı Türkler Larnaka'daki Türk Konsolosluğu'na bir dilekçe ile başvuruyorlardı. Konsolosluğa başvuranlar arasında İngiliz uyruğunu seçen ancak pişman olup tekrar Türk uyruğuna geçmek isteyenler de bulunuyordu.⁵⁶ Konsoloslukta Kıbrıs'tan Türkiye'ye göç edecekleri özel bir belge (mürur tezkeresi) hazırlanıyordu. Bu belgede; göç etmek isteyen kişi ya da ailenin resmi ile ilgililerin isim ve imzaları yer alıyordu.⁵⁷

Kıbrıs'tan Türkiye'ye göç hareketi, Türkiye'nin Kıbrıs Konsolosluğu'nun harcamalarını da artırmıştır. Kıbrıs Konsolosluğu, ilgili makamlara başvurarak bu harcamaların karşılanmasını talep etmiştir. Ancak Kıbrıs Konsolosluğu'nun bu talebi, konunun muhatabı olan İskân Genel Müdürlüğü tarafından bütçede para olmadığı gerekçesiyle reddedilmiştir.⁵⁸

Kıbrıs Konsolosluğu'nun bu talebinin reddedilmesine rağmen, Türkiye'ye göç eden Kıbrıs Türklerinin ihtiyaçlarının karşılanması için, ilgili makamlar oldukça hassas davranmışlardır. Bu konuyla ilgili olarak İçişleri Bakanlığı'ndan İskân Genel Müdürlüğü'ne gönderilen 2 Kasım 1926 tarihli bir yazıda; anavatana göç eden Kıbrıs Türklerinin sorunlarının halledilmesi için gayret gösterilmesi istenmiştir.⁵⁹

Kıbrıs Türkleri Türkiye'ye gelip yerleşmeye başladıktan sonra bunların ihtiyaçlarını karşılamak için Mübadele, İmar ve İskân Bakanlığı bütçeye para konulması yönündeki talebini 28 Ocak 1925 tarihli bir yazı ile Başbakanlığa bildirmiştir. Bu yazıda Kıbrıs'tan Türkiye'ye göç etmesi beklenen 20.000 kişiden en az 5.000 kişinin yardıma muhtaç durumda olacağını tahmin edildiği belirtilmiştir. Bu yüzden Kıbrıs göçmenlerinin ihtiyaçlarını karşılayabilmek için

⁵⁵ *BCA*, Fon Kodu: 272.0.0.12, Yer No: 55.139.30.

⁵⁶ Bu durumda olanlar; "...Lozan Muahednamesinin otuzuncu maddesi mucibince İngiltere Devleti tabiiyetine iktisap etmiş isem de muahede-i mezkûrun yirmi birinci maddesi mucibince Türkiye tabiiyetini ihtiyar eylediğimden sicil-i nüfusa kayd ve tescilimin yapılması..." şeklinde bir dilekçe ile konsolosluğa başvuruyorlardı. Bk., *BCA*, Fon Kodu: 272.0.0.12, Yer No: 49.97.36; *BCA*, Fon Kodu: 272.0.0.12, Yer No: 49.97.26.

⁵⁷ 5 Ağustos 1926 tarih ve 3090 numaralı bir mürur tezkeresinde şu ifadeler bulunmaktadır: "Bâlâya fotoğrafı ilsâk edilen Kıbrıs'ta mütevellit Mehmet bin Mustafa refakatinde zevcesi Fatma ve çocukları Mustafa ve Halide Lozan muahednamesi mucibince hakk-ı hıyarını isti'mal ederek Türk tabiiyetini kabul etmiş olduğundan Türkiye'ye hicret etmek üzere işbu mürur tezkeresi ita kılındı." Bk., M. Demiryürek, "Lozan Sonrası Kıbrıs'tan Türkiye'ye Göç (1923-1926)", s. 91.

⁵⁸ *BCA*, Fon Kodu: 272.0.0.14, Yer No: 78.42.8.

⁵⁹ *BCA*, Fon Kodu: 272.0.0.12, Yer No: 50.104.2.

529.302 lira 500 kuruşluk bir tahsisatın bütçeye ilavesinin gerekliliği vurgulanmıştır.⁶⁰

Türkiye'ye yerleşen Kıbrıs Türklerinden bazıları Kıbrıs'a tekrar geri dönerek geride bıraktıkları malları satmak istemişlerdir. Lozan Antlaşması şartları gereği 6 Ağustos 1926 tarihine kadar Türk vatandaşlığına geçenlere, Kıbrıs'tan ayrılma zorunluluğu getirildiği için, birçok Kıbrıs Türk'ü mal ve mülklerini satmak için yeterli zamanı bulamamıştır. Bu yüzden Türkiye'ye göç ettikten sonra geride bıraktıkları mal ve mülklerini satmak amacıyla Kıbrıs'a geçici bir süreliğine geri dönmek için iskân edildikleri vilayetlerin valiliklerine başvurarak izin istemişlerdir.⁶¹

Kıbrıs Türklerinin yaşadığı sorunlar, göç ettikleri vilayetlerin mülki amirleri tarafından yakından takip edilmiştir. Kıbrıs Türklerinin iskân edildiği vilayetlerden biri olan Mersin'de, valilik göçmenlerin sorunlarıyla yakından ilgilenmiştir. Mersin Valiliği, 1 Kasım 1926 tarihinde İçişleri Bakanlığı'na vilayet sınırları dâhilinde Kıbrıslı göçmenlerin iskânlarını sağlayacak uygun binalara sahip olmamalarından kaynaklanan sorunları bir yazı ile bildirmiştir. Bu yazıda, göçmenlerin geçici olarak bazı fabrikalarda iskânlarına izin verildiği ancak bu mekânların iskâna uygun olmadığı belirtilmiştir. Ayrıca, göçmenlerin kendi evlerini inşa etmek için 250–300 arşın arsa verilmesi yönündeki talepleri de yer almıştır. İçişleri Bakanlığı, Mersin Valiliği'nin bu yazısına cevap olarak talep edilen arsalar üç ay zarfında evlerini inşa etmek şartıyla göçmenlere verilmesini uygun gördüğünü belirtmiştir.⁶²

Kıbrıs'tan Türkiye'ye göçün yaşandığı yıllarda Kıbrıs'ta yayımlanan ve göçe karşı olan Birlik Gazetesi, Türkiye'ye göç edenlerin yaşadığı sorunları abartılı bir şekilde haber konusu yapmıştır. Birlik Gazetesi, 14 Ağustos 1925 tarihli nüshasında "Muhacir ve Sıtma" başlıklı bir makale yayımlamıştır. Bu makalede Türkiye'ye gidenlerin devlet tarafından sıtma hastalığı olan bölgelere yerleştirildiğini iddia etmiştir. Bu makalenin yayımlanmasından sonra konuyu açıklığa kavuşturmak isteyen Türkiye'nin Kıbrıs Konsolosluğu, Kıbrıs'tan göç edecek Türklere Anadolu'da sıtmalı bölgeler tahsis edilmediğini ve sıtmalı olarak gideceklerin tedavisi için gerekli tedbirlerin alındığı şeklinde bir açıklama yapmıştır.⁶³

Türkiye'ye göç eden Kıbrıslıların sorunları, Kıbrıs'ta yayımlanan diğer

⁶⁰ BCA, Fon Kodu: 272.0.0.12, Yer No: 43.63.8

⁶¹ BCA, Fon Kodu: 272.0.0.12, Yer No: 50.108.5

⁶² BCA, Fon Kodu: 272.0.0.12, Yer No: 50.106.1.

⁶³ M. Demiryürek, "Lozan Sonrası Kıbrıs'tan Türkiye'ye Göç (1923–1926)", s. 91.

bazı gazeteler de dile getirilmiştir. Bu sorunlar, yetkililer tarafından incelenerek çözülmeye çalışılmıştır. Bu duruma örnek olarak Kıbrıs'ta çıkan Söz Gazetesi'nde yayımlanan bazı haberlere Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreteri ve Kütahya Milletvekili Recep (Peker)'in, Söz Gazetesi'ne gönderdiği açıklamayı verebiliriz. Söz Gazetesi'nde 11 Ocak 1932 tarihinde yayımlanan bu açıklamada şöyle denilmektedir: "Söz Gazetesi'nin 6 Ağustos 1931 tarihli sayısında Kıbrıs'tan Anamur'a gelen mültecilere ait bir şikâyet fıkrası görmüş, bununla alakadar olmuştum. Tetkiklerimizin neticesi bu şikâyetin kayıt olunduğu gibi haklı olmadığını gösterdi. Anamur'a gelen mültecilere ev, toprak verilmiş, terfihleri temin edilmişti. Fakat bunlar, verilmesi usul icabından olan borç senetlerini vermeyerek ve borçlanma muamelesini tamamlamayı kendilerine verilen evleri ya başkalarına kiralamışlar, ya bunları boş bırakarak Silifke'ye, Mersin'e yahut yine Kıbrıs'a gitmişlerdir. Boş kalan evler harap olmağa yüz tutunca hükümet iskân mıntikasını bırakıp gidenlerin adlarını vilayet gazetesi ile neşrederek bunları iki ay içinde yerlerine gelmeğe çağırmıştır. Bu müddet içinde gelmeyenlerin malları geri alınacaktır diye ilan edilmiştir. O zaman bu davet üzerine gelmeyenlerden bir takımı kâfi tasfiye kanunu çıkıp da malların alakadar üzerine parasız tescil edildiğini işitince müracaata başlamışlar, fakat bu defa Maliye Vekâleti, kanun hükmü karşısında malları geri vermeğe imkân bulamamıştır."⁶⁴

Kıbrıs'tan Anadolu'ya Türk göçü 1930'ların ortalarında da devam etmiştir. Bu yıllarda göçün devam etmesinin önemli sebeplerinden biri Kıbrıs'taki İngiliz yönetiminin Kıbrıs Türklerine karşı almış olduğu tavrıdır. Özellikle eğitim alanında Kıbrıs Türkleri büyük sorunlar yaşamışlardır. Kıbrıs Türk Lisesi'nden mezun olanların Ada'da iş bulmaları için hiçbir kolaylık gösterilmediği gibi Türkiye'de yüksek öğrenim görenlerin Ada'ya geri döndükleri zaman çalışmamaları için birçok engeller çıkartılmıştır. İngiliz yönetimi çıkarmış olduğu kanunlar ile avukatlık ve doktorluk gibi serbest meslekleri yapabilmek için İngiltere üniversitelerinden mezun olma şartını getirmiştir.⁶⁵

Kıbrıs'tan Anadolu'ya yaşanan göç hareketi sonucu binlerce Türk'ün Ada'dan ayrılması, diğer taraftan Türk Kurtuluş Savaşı sırasında Anadolu'dan kaçan bazı Rum ve Ermenilerin Kıbrıs'a gelip yerleşmeleri Ada'daki nüfus dengesini Türklerin aleyhine bozmuştur. Başlangıçta Türkiye tarafından teşvik

⁶⁴ Sabahattin İsmail, Ergin Birinci, *Atatürk Döneminde Türkiye Kıbrıs İlişkileri*, KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları, Lefkoşa, 1989, s. 84-87.

⁶⁵ *BCA*, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 124. 887. 3. 14. 09. 1938 tarihinde Hariciye Vekâleti'nden Başvekâlet'e gönderilen Kıbrıs'taki Türklerin durumu hakkında Kıbrıs Türk Konsolosluğu'ndan alınan Rapor.

edilen bu göç hareketi, Kıbrıs Türk varlığının korunması ve devamı bakımından yanlış bir politikaya dayandırıldığı bir süre sonra anlaşılmıştır.⁶⁶ Kıbrıs'tan Türkiye'ye göçün Kıbrıs'ta Türklüğün yok olması sonucunu doğuracağını tespit eden Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, göçü engellemeye yönelik olarak bazı önlemler alma yoluna gitmiştir.⁶⁷ Göçlerin önlenmesi için basın yoluyla halk uyarılmaya çalışılmıştır. Bu amaçla Kıbrıs'ta yayın yapan Ses Gazetesi 1930'ların ortalarında büyük bir kampanya başlatmıştır.⁶⁸ Türk aydınları Ses Gazetesi'nde yazmış oldukları yazılar ile Ada'nın Türkler tarafından boşaltılmaması ve tümü ile Rumların eline geçmemesi için çaba sarf etmişlerdir.⁶⁹

Kıbrıs'tan Türk göçünü önlemeye çalışanlar sadece Türk aydınları değildi. Kıbrıs'taki İngiliz Hükümeti ve İngiliz Sömürgeler Bakanlığı da Kıbrıs'tan Anadolu'ya yaşanan Türk göçünü önlemeye çalışmıştır. Çünkü "Enosis" yanlısı Rumlara karşı ellerinde bulundurmak istedikleri Kıbrıslı Türk nüfusun göçünü durdurmak İngiltere'nin Ada'daki çıkarları için gerekliydi. Bu amaçla Kıbrıs'taki İngiliz yönetimi göç konusunda daha etkin önlemler almak gereğini duymuştur. Nitekim, İngiliz Sömürgeler Bakanlığı'nın Kıbrıs'a gönderdiği talimat doğrultusunda 24 Ocak 1930'da The Cyprus Gazette'de bir ilan yayımlanmıştır. Bu ilanda; Lozan Antlaşması'nın 21. maddesi uyarınca Türk uyruğunu seçen ve on iki ay içerisinde Kıbrıs'tan ayrılmaları gereken, ancak ayrılmayan kişilerin İngiltere Hükümeti tarafından Türk uyruğuna sahip olmadıkları varsayılacaktı. Bu nedenle, bu durumda olup uygun niteliğe sahip olanlar "İngiliz Vatandaşlığı Sertifikası" almak için başvurabileceklerdi.⁷⁰

Bütün bunların yanı sıra, 1935'te Kıbrıs Valisi Sir Richmond Palmer, Türkiye'ye göçü engellemek için pasaport almak isteyen Türklerden 10 pound teminat alınmasını kararlaştırmıştır. Sir Richmond Palmer, bu şekilde göçü engelleyebileceğini düşünmüştür. Ancak bu önlemlerde göçü engellemek için yeterli olmamıştır. Kıbrıslı Türkler bu teminatı yatırmamak için yasa dışı olarak küçük kayıklar ile Türkiye'ye göçe devam etmişlerdir.⁷¹

Türkiye Cumhuriyeti'nin Kıbrıs'taki Türk varlığının devamı için Ada'dan Anadolu'ya Türk göçünü durdurma kararı oldukça etkili olmuştur. Kıbrıs Konsolosluluğu'nun 14 Eylül 1938 tarihinde Dışişleri Bakanlığı'na

⁶⁶ A. C. Gazioğlu, , *Enosis Çemberinde Türkler*, s. 192.

⁶⁷ S. İsmail, E. Birinci, *Atatürk Döneminde Türkiye Kıbrıs İlişkileri*, s. 84.

⁶⁸ A. C. Gazioğlu, *Enosis Çemberinde Türkler*, s. 192.

⁶⁹ S. İsmail, E. Birinci, *Atatürk Döneminde Türkiye Kıbrıs İlişkileri*, s. 83.

⁷⁰ J. A. McHenry, *The Uneasy Partnership on Cyprus*...,s. 172.

⁷¹ J. A. McHenry, *The Uneasy Partnership on Cyprus*...,s. 196-200.

göndermiş olduğu raporda verilen bilgiler, Kıbrıs Türk Konsoloslugu'nun Türkiye'ye göçmen başvurularını bu tarihte kabul etmediği şeklindedir. Türkiye'nin bu kararı üzerine Kıbrıslı bazı Türkler Kıbrıs'taki Türk Konsoloslugu'ndan izin almadan ve belgesiz olarak Güney Anadolu sahillerine göçe devam etmişlerdir. Ancak bu şekilde göç edenler, daha sonra Türk yetkililer tarafından Kıbrıs'a geri gönderilince izinsiz geçiş olayı da sona ermiştir.⁷²

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki; XIX. yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetini kaybettiği topraklardan, Anadolu'ya yoğun bir Türk göçü başlamıştır. Anadolu, Türkiye coğrafyasının dışında yaşayan, ancak çeşitli sebeplerden dolayı yaşadıkları yerleri terk etmek zorunda kalan Türkler için sığınacak son liman haline gelmiştir. Anadolu'ya yaşanan bu göçlere, dönemine göre hem Osmanlı Devleti hem de Türkiye Cumhuriyeti yetkilileri kayıtsız kalmayarak ellerindeki bütün imkânları seferber etmişlerdir. Anadolu'nun bütün kapıları Türk göçmenlere sonuna kadar açılmış, yaşadıkları yerlerin coğrafyası ve iklim şartları da dikkate alınarak, iskân edilmişlerdir.

Lozan görüşmelerinin devam ettiği sırada, henüz kurulmakta olan Türkiye Cumhuriyeti, kapitülasyonlar ve dış borçlar gibi pek çok sorunla mücadele etmek zorunda kalmasına rağmen Kıbrıs Türklüğünü unutmamıştır. Lozan Antlaşması ile Türkiye, Kıbrıs'ı sınırlarına dâhil edememiş ise de Kıbrıs Türklerine sahip çıkmıştır. Lozan Antlaşması'nın 21. Maddesi ile Kıbrıs Türklerinin Türk vatandaşlığına geçerek Türkiye'ye iskânlarına imkân sağlanmıştır.

Türkiye başlangıçta Kıbrıs Türklerinin Anadolu'ya göçünü teşvik etmiştir. Kıbrıs Türklerinin Anadolu'ya göçüne destek olması için Kıbrıs'ta Türk konsoloslugu da açılmıştır. Ancak, daha sonra Türkiye, göçü teşvik politikasından vazgeçerek Kıbrıs'ta Türk varlığının devamını sağlamak ve Kıbrıs Türklerinin Rumlar ile her alanda mücadelelerini kuvvetlendirmek amacıyla Kıbrıs'tan Anadolu'ya yaşanan Türk göçünü önleyici tedbirler almıştır. İngiltere de başlangıçta Lozan Antlaşması ile Kıbrıs Türklerinden Türkiye Cumhuriyeti uyruğuna geçmiş olan ancak Türkiye'ye göç etmeyenlere Ada'dan ayrılmaları yönünde çeşitli baskılar uygulamıştır. Daha sonra ise bu politikasından vazgeçerek Rumların Kıbrıs'ı Yunanistan'a ilhak etme girişimlerine karşı Kıbrıs Türklerinin Ada'da bir denge unsuru olarak kalmalarını sağlamak için, Kıbrıs'tan Anadolu'ya yaşanan Türk göçünü önlemeye çalışmıştır.

⁷² BCA, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 124. 887. 3. 14. 09. 1938 tarihinde Hariciye Vekâleti'nden Başvekâlet'e gönderilen Kıbrıs'taki Türklerin durumu hakkında Kıbrıs Türk Konsoloslugu'ndan alınan Rapor.

Anadolu'ya göç eden Kıbrıs Türkleri, Kıbrıs'ın iklim şartları da göz önüne alınarak, ağırlıklı olarak Akdeniz Bölgesi'ne iskân edilmişlerdir. Kıbrıs Türkleri mübadele kapsamında olmamalarına rağmen, Türkiye Cumhuriyeti Hükümetlerinin farklı tarihlerde yayımlamış oldukları kararnamelemler ile mağdur edilmemişlerdir. Bütün bunların yanı sıra bu göçmenlerin mal ve mülk sahibi olabilmeleri için önemli kolaylıklar da sağlanmıştır. Kıbrıs Türkleri de iskân edildikleri bölgelere kısa zamanda uyum sağlayarak Türkiye Cumhuriyeti'nin kalkınmasına büyük katkılar sağlamışlardır.

KAYNAKLAR

I. ARŞİV

BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ (BCA)

- BCA, Fon Kodu: 272.0.0.12, Yer No: 50.108.5.
- BCA, Fon Kodu: 272.0.0.12, Yer No: 51.112.15.
- BCA, Fon Kodu: 272.0.0.12, Yer No: 55.139.30.
- BCA, Fon Kodu: 272.0.0.12, Yer No: 43.63.8.
- BCA, Fon Kodu: 272.0.0.12, Yer No: 49.97.36.
- BCA, Fon Kodu: 272.0.0.12, Yer No: 49.97.26.
- BCA, Fon Kodu: 272.0.0.12, Yer No: 50.106.1.
- BCA, Fon Kodu: 272.0.0.12, Yer No: 50.104.2.
- BCA, Fon Kodu: 272.0.0.14, Yer No: 78.42.8.
- BCA, Fon Kodu: 272.0.0.14, Yer No: 77.40.19.
- BCA, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 124.887.3.
- BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 12.58.18.
- BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 16.77.6.

II. ARAŞTIRMA VE İNCELEME ESERLER

- ALAYSA, Halil Fikret, *Kıbrıs Tarihi ve Kıbrıs'da Türk Eserleri*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 2. bs., Ankara, 1977.
- ANDERSON, Matthew Smith, *The Eastern Qestion, (1774–1923)*, Wiltshire, 1972.
- ARMAOĞLU, Fahir, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789–1914)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2.bs., Ankara, 1999.

- BİLGE, A.Suat, *Le Conflit de Chypre et Les Cypriotes Turcs*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1961.
- DEMİRYÜREK, Mehmet, “Lozan Sonrası Kıbrıs’tan Türkiye’ye Göç (1923–1926)”, *Toplumsal Tarih*, 115, (Temmuz 2003), s. 90–93.
- ERİM, Nihat, *Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs*, Ajans-Türk Matbaacılık, Ankara, 1975.
- GAZİOĞLU, Ahmet C., *Enosis Çemberinde Türkler*, Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi (CYREP), 2. bs., Lefkoşa, 2000.
- _____, “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Kıbrıs”, *Türkler*, (Editör: Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), 19, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 922- 945.
- GEORGHALLIDES, G. S., *A Political and Administrative History of Cyprus, 1918–1926*, Cyprus Research Centre, Nicosia, 1979.
- GÜREL, Şükrü S., *Kıbrıs Tarihi (1878–1960)*, I, Kaynak Yayınları, Ankara, 1984.
- HAKERİ, Bener Hakkı, *Başlangıçtan 1878’e dek Kıbrıs Tarihi*, Ankara, 1993.
- HALAÇOĞLU, Yusuf, “Osmanlı Döneminde Kıbrıs’ta İskân Politikası”, *Dünden Bugüne Kıbrıs Meselesi*, (Yayına Hazırlayan: Ali Ahmetbeyoğlu-Erhan Afyoncu), TATAV Yayınları, İstanbul, 2001, s. 39–46.
- HATİPOĞLU, M. Murat, *Yunanistan’daki Gelişmelerin Işığında Türk-Yunan İlişkilerinin 101 Yılı (1821–1922)*, Ankara, 1988.
- HILL, Sir George, *A History of Cyprus*, IV, Cambridge University Press, Cambridge, 1952.
- İSMAİL, Sabahattin, BİRİNCİ, Ergin, *Atatürk Döneminde Türkiye Kıbrıs İlişkileri*, KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları, Lefkoşa, 1989.
- İSMAİL, Sabahattin, *İngiliz Yönetiminde Türk-Rum İlişkileri ve İlk Türk-Rum Kavgaı*, Kıbrıs Türk Mücahitler Derneği Yayını, Lefkoşa, 1997.
- KARPAT, Kemal H., *Otoman Population 1830–1914*, London, 1985.
- KOCABAŞ, Süleyman, *Tarihte ve Günümüzde Türk-Yunan Mücadelesi*, Vatan Yayınları, İstanbul, 1988.
- KONUR, İsmet, *Kıbrıs Türkleri*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1938.

KÖKDEMİR, Naci, *Kıbrıs*, İstiklâl Matbaası, Ankara, 1956.

KURAN, Ercüment, "Kıbrıs İdaresinin İngiltere'ye Terki", *Kıbrıs ve Türkler*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964.

_____, "Türk-Yunan ilişkileri Çerçevesinde Kıbrıs Sorunu (1923–1939)", *Kıbrıs'ın Dünü-Bugünü Uluslararası Sempozyumu*, Gazi Mağusa (28 Ekim–2 Kasım 1991), Ankara, 1993, s. 245–249.

KÜRKCÜOĞLU, Ömer, *Türk İngiliz İlişkileri (1919–1926)*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1978.

KYRRIS, Costas P., *History of Cyprus: With an Introduction to the Geography of Cyprus*, Nicosia, 1985.

LUKE, Sir Harry, *Cyprus Under The Turks 1571–1878*, London, 1969.

MALLINSON, William, *Cyprus: A Modern History*, I.B. Tauris, London-New York, 2005.

MCHENRY, James Allen, *The Uneasy Partnership on Cyprus, 1919-1939: The Political and Diplomatic Interaction Between Great Britain, Turkey and The Turkish Cypriot Community*, Ph.D. Dissertation, University of Kansas, 1981.

MERAY, Seha, L. *Lozan Barış Konferansı/ Tutanaklar Belgeler*, II/I/I, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1972.

NEWMAN, Philip, *A Short History of Cyprus*, Longmans, Green & Co., London, 1953.

OBERLING, Pierre, *The Road to Bellapais: The Turkish Cypriot Exodus to Northern Cyprus*, Columbia University Press, New York, 1982.

ORHONLU, Cengiz, "Osmanlı Türklerinin Kıbrıs Adasına Yerleşmesi (1570–1580)", *Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi (14–19 Nisan 1969)*, Türk Heyeti Tebliğleri, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1971, s. 91–97.

Osmanlı İdaresinde Kıbrıs (Nüfusu-Arazi Dağılımı ve Türk Vakıfları), Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2000.

ÖKSÜZ, Hikmet, "Lozan'dan Sonra Kıbrıs Türklerinin Anavatana Göçleri", *Tarih ve Toplum*, 32/187, (Temmuz 1999), s. 35–38.

- ÖZEL, Sabahattin, “Birinci Dünya ve Milli Kurtuluş Savaşları ile Sonrasında Kıbrıs Türklerinin Genel Durumu), *Dünden Bugüne Kıbrıs Meselesi*, (Yayına Hazırlayan: Ali Ahmetbeyoğlu-Erhan Afyoncu), TATAV Yayınları, İstanbul, 2001, s. 159–170.
- SALİH, Halil İbrahim, *Cyprus: The Impact of Diverse Nationalism on a State*, University of Alabama Press, Alabama, 1978.
- SERTER, Vehbi Zeki, *Kıbrıs Türk Mücadele Tarihi*, I, Lefkoşa, 1975.
- SONYEL, Salâhi R., İngiliz Yönetiminde Kıbrıs Türklerinin Varlık Savaşımı (1878–1960), “*Bellekten*”, LIX/224, (Nisan 1995), s. 133–187.
- SOYSAL, İsmail, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları (1920–1945)*, I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 3. bs., Ankara, 2000.
- STAVRINIDES, Zenon, *The Cyprus Conflict: National Identity and Statehood*, Wakefield, 1976.
- STORRS, Sir Ronald, *A Chronology of Cyprus*, Nicosia, 1930.
- ŞANLI, Hasan, *Kıbrıs 1878–1924*, Ankara, 1967.
- TARKAN, M.Tevfik, *Kıbrıs (Genel Çizgileriyle)*, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1975.
- TORUN, Şükrü, *Türkiye, İngiltere ve Yunanistan Arasında Kıbrıs'ın Politik Durumu*, İstanbul, 1956.
- TÜRKGELDİ, Ali Fuat, *Mesâil-i Mühime-i Siyasiye*, II, (Yayına Hazırlayan: Bekir Sıtkı Baykal), Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. bs., Ankara, 1987.
- UÇAROL, Rifat, *1878 Kıbrıs Sorunu ve Osmanlı-İngiliz Anlaşması (Ada'nın İngiltere'ye Devri)*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1978.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, III/I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 4. bs., Ankara, 1988.
- ZİA, Nasim, *Kıbrıs'ın İngiltere'ye Geçişi ve Adada Kurulan İngiliz İdaresi*, Ankara, 1975.